

Orchis of Dactylorhiza?

V. WESTHOFF

De 'Handekenskruiden', oorspronkelijk door Linnaeus samengevat onder de naam 'Orchis latifolia', vormen een groep van Orchideeën, die zich van andere door Linnaeus tot het geslacht *Orchis* gerekende soorten (bv. Harlekijn, Mannetjesorchis, Soldaatje) vooral onderscheiden door een handvormig gedeelde knol. Gelukkig zijn er nog enkele bijkomende kenmerken; gelukkig, omdat we anders genoodzaakt zouden zijn, elke tot een van deze twee groepen behorende orchidee uit te graven, alvorens haar te kunnen determineren. Zo zijn bij de Handekenskruiden de onderste schutbladen groen, bij de andere hier bedoelde orchideeënsoorten vliezig; verder zijn de twee hechtschijfjes van de polliniën bij de Handekenskruiden opgeborgen in een enkelvoudig beursje, terwijl dit beursje bij de andere soorten tweelobbig is.

Op grond van deze kenmerken hebben sommige onderzoekers reeds lang geleden de Handekenskruiden als geslacht *Dactylorhiza* van het geslacht *Orchis* afgesplitst; de auteur daarvan is 'Necker ex Nevski'. Later heeft de Nederlander P. Vermeulen de gezamenlijke Handekenskruiden opnieuw een naam gegeven, nl. *Dactylorchis*. Deze naam is dus een synoniem van *Dactylorhiza*.

In de 'Flora van Nederland' door H. Heukels en S. J. van Ooststroom vinden we echter ook nog in de laatste druk (de negentiende, verschenen in 1977) de Handekenskruiden onder de naam *Orchis* vermeld, en wel de soorten *Orchis maculata*, *Orchis incarnata*, *Orchis praetermissa* en *Orchis majalis*. Weliswaar wordt daarbij in een noot vermeld: 'Deze soorten van het geslacht *Orchis* worden ook wel gerekend tot het geslacht *Dactylorhiza* Neck. ex Nevski (*Dactylorchis* (Klinge) Vermeulen).'

Het is te begrijpen, dat de vraag rijst, welke van die namen nu correct is. Mag men ze naar willekeur gebruiken? Zo ja, waarom?

Het lijkt toch voor de hand te liggen, dat een plant maar één algemeen aanvaarde juiste naam zou behoren te dragen?

Om een antwoord op die vraag te kunnen geven, dienen we ons even te verdiepen in de regels van de botanische nomenclatuur. Deze zijn vastgelegd in een boek dat de naamgeving van de planten internationaal regelt: de 'International Code of Botanical Nomenclature.' Deze code is tot stand gekomen door de samenwerking van botanici op internationale congressen gedurende de laatste eeuw. Na elk congres (eenmaal in de vijf jaar) verschijnt een nieuwe uitgave, maar de veranderingen zijn doorgaans van ondergeschikt belang.

De bedoeling van deze Code is, een praktische methode te geven waardoor het mogelijk wordt, zonder verwarring te spreken en te schrijven over plantensoorten, 'hogere eenheden' (geslachten, families, enz.) of 'lagere eenheden' (ondersoort, variëteit enz.), gezamenlijk 'taxa' genoemd (enkelvoud: 'taxon'). Het ligt voor de hand, dat het wenselijk zou zijn, dat éénzelfde plant in alle landen en in de hele literatuur maar één naam zou dragen. Dat doel wordt dan ook zoveel mogelijk nagestreefd.

Sinds Linnaeus (1707-1778) wordt algemeen de 'binaire nomenclatuur' toegepast, hetgeen wil zeggen, dat een plantenaam uit twee gedeelten bestaat, bv. *Orchis morio*, de Harlekijnorchis. Hierin is *Orchis* de naam van het geslacht (genus) waartoe deze soort behoort; *morio* is de soortaanduiding (epitheton specificum). Men mag *morio* dus niet 'de soortnaam' noemen; de soortnaam is *Orchis morio*. Het voordeel van deze naamgeving is duidelijk. Zou men alle 260.000 soorten hogere planten (om van de lagere maar te zwijgen) aanduiden met een naam die uit één woord zou bestaan, dan zou men al spoedig woorden tekort komen of in ellenlange on-

uitsprekelijke namen vervallen. De binaire nomenclatuur maakt het mogelijk, dezelfde soort aanduiding te gebruiken bij tal van verschillende soorten: zo is *Nymphaea alba* de waterlelie, *Lamium album* de witte dovenetel, *Populus alba* de witte abeel, *Salix alba* de schietwilg. Zodoende kan men in totaal met veel minder woorden volstaan. Bovendien heeft deze methode het voordeel, dat de samenhang van nauw verwante soorten terstond blijkt. De volksnamen van planten betreffen meestal geen soorten, maar genera, zoals 'wilg', 'boterbloem', 'roos' en 'zegge'; het is praktisch en overzichtelijk, dat de daartoe behorende soorten alle resp. de genusnamen *Salix*, *Ranunculus*, *Rosa* en *Carex* dragen.

Alvorens in te gaan op de vraag, of een plantensoort meer dan één correcte naam kan hebben, moeten we eerst stilstaan bij het verschil tussen 'geldige' en 'wettige' namen.

'Geldig' is een naam, die volgens in de Code vastgestelde regels gepubliceerd is. Tot die regels behoort bijv., dat de naam binair moet zijn, dat er een diagnose in het Latijn gegeven moet worden, en dat de naam in een gedrukte of althans in veelvoud vermenigvuldigde en voor een ieder toegankelijke publicatie bekend gemaakt moet zijn. Niet-geldige namen bestaan officieel niet, doen in de verdere discussie niet meer mee.

Een 'wettige' naam moet dus in elk geval een geldige naam zijn; maar voor 'wettigheid' is meer nodig: de naam moet daarvoor ook aan de andere regels voldoen. Om duidelijk te maken waarom dit nodig is, nemen we de belangrijkste regel, die van de prioriteit. Veel soorten zijn meermalen beschreven, hetzij omdat een latere auteur de vroegere publicatie niet kende of over het hoofd zag, hetzij omdat de latere auteur de vroegere naam niet mooi of niet passend vond, hetzij (en dit laatste komt ook tegenwoordig nog veel voor) omdat de latere auteur meent, met een nieuwe soort te maken te hebben, terwijl bij nader onderzoek blijkt, dat de soort identiek is aan een reeds vroeger beschrevene. Zo ontstaan synoniemen. Dit is uiteraard onprak-

tisch. De prioriteitsregel zegt nu, dat in het geval van synoniemen de oudste geldige naam de wettige naam is. Veel veranderingen in de wetenschappelijke namen, die we in de opeenvolgende drukken van flora's aantreffen en die de gebruikers zozeer hinderen, zijn het onvermijdelijke gevolg van toepassing van deze toch zo logische regel: een bepaalde naam kan reeds jaren in gebruik zijn, totdat de een of andere speurneus erachter komt, dat de betreffende plant reeds vroeger met een andere geldige naam gepubliceerd is, of tot een specialist vaststelt, dat deze plant identiek is aan een soort met een andere geldige naam.

Toepassing van de prioriteitsregel leert ons nu, dat *Dactylorhiza* een jonger synoniem van *Dactylorhiza* is, en dus als onwettig verworpen moet worden.

Met de vraag 'Orchis of *Dactylorhiza*?' is het echter een ander geval; hier gaat het om een kwestie van taxonomisch (plantensystematisch) wetenschappelijk inzicht, dus om de vraag, of men de verschillen tussen deze twee groepen belangrijk genoeg vindt om ze als twee afzonderlijke genera te beschouwen. Zoiets kan niet door een autoriteit voorgeschreven worden. Wel is er natuurlijk een artikel in de Code, en zelfs een van de belangrijkste artikelen, dat deze problematiek technisch regelt. Dit artikel zegt: 'Ieder taxon heeft (bij één bepaalde auteur) een rang (soort, genus, etc.), een bepaalde omschrijving (bijv. bij een genus de soorten die er door een auteur in opgenomen worden), en een plaats in het systeem (de soort *Orchis morio* bijv. in het genus *Orchis*).' Ieder taxon (bijv. een soort) met een bepaalde rang, bepaalde omschrijving en bepaalde plaats in het systeem kan slechts één correcte naam dragen. Als een van deze omstandigheden verandert, kan datzelfde taxon verschillende correcte namen dragen. Bezien we in ons geval de plaats in het systeem. Men kan van oordeel zijn, dat bijv. de Gevlekte Orchis niet in het genus *Orchis* thuis hoort, maar in *Dactylorhiza*. Afhankelijk van de plaats die men de soort in het systeem toe-

kent, dus afhankelijk van de taxonomische opvatting van een auteur, kan dezelfde soort dus meer dan één naam hebben, en ieder van die namen kan correct zijn: *Orchis maculata* en *Dactylorhiza maculata* zijn beide correcte namen.

Tenslotte dan nog de vraag, of een van beide namen de voorkeur verdient. Dit hangt er van af, welke argumenten gezaghebbende auteurs hiervoor aanvoeren, dus in hoeverre hierover onder deskundigen een 'communis opinio', d.i. een gemeenschappelijk oordeel bestaat. Dit is voor de Europese flora tegenwoordig gemakkelijker na te gaan dan vroeger, omdat er voor het eerst, en wel sinds de verschijning van deel 1 in 1964, een 'Flora

Europaea' bestaat. Deel 5, waarin de Orchideeën behandeld worden, is verschenen in 1980. In dit gezaghebbende werk worden *Orchis* en *Dactylorhiza* als afzonderlijke genera behandeld. Op grond daarvan is het te verwachten, dat de 'Flora van Nederland' deze opvatting in een volgende druk zal overnemen.

Het antwoord op onze laatste vraag moet dus luiden, dat het de voorkeur verdient de Handekenskruiden *Dactylorhiza* te noemen. Men mag echter niet zeggen, dat het gebruik van de naam *Orchis* voor deze soorten daarom 'fout' of 'onjuist' zou zijn; volgens de Code zijn beide namen correct.